

تاریخ در هند

گفت و گو با سه استاد تاریخ از هند

دکتر اشیاک احمد ذلی

دکتر افضل حسین

پروفسور اقتدار حسین صدیقی

گفت و گو: مسعود جوادیان، جمشید نوروزی
عکاس: مهدی حیدری نژاد

اشاره

می‌طلبید، مترجم محترم، آقای دکتر محمدرضا عنانی، جواب‌های هر سه استاد را یکجا و بدون ذکر نام، به فارسی بر می‌گرداند. به همین خاطر امکان تهیه‌ی گزارش کامل گفت‌وگوها و درج اسامی مصاحبه‌شوندگان در مقابل بیانات ایشان میسر نشد. به این دلیل، سخنان استادان هندی، با علامت O و سؤال‌های مصاحبه‌کنندگان با علامت ● مشخص شدند.

● ضمن تشکر از استادان محترمی که دعوت ما را پذیرفتند، همان‌گونه که پیش از این عرض شد، در نظام آموزشی متمرکز ایران، وظیفه‌ی مهم برنامه‌ریزی آموزشی و تألیف کتاب‌های درسی، بر عهده‌ی «سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی» است. بخش عمده‌ای از این کار مهم، به وسیله‌ی کارشناسان گروه‌های درسی دفتر «برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی» صورت می‌گیرد. یکی از این گروه‌ها، گروه تاریخ است و کتاب‌هایی که مشاهده می‌کنید، کتاب‌هایی هستند که بیش‌تر به وسیله‌ی کارشناسان این گروه، برنامه‌ریزی شده‌اند و در حال حاضر، دانش‌آموزان از آن‌ها استفاده می‌کنند. در آغاز، تقاضا دارم استادان گرامی، شمه‌ای از نظام آموزشی هند، چگونگی برنامه‌ریزی

آزمایش سال ۱۳۸۳، تهران، پذیرای گروهی از ایران‌شناسان و محققان داخلی و خارجی تاریخ و فرهنگ ایران زمین بود. از همان روز اول برگزاری همایش ملی ایران‌شناسی، بر آن شدیم که ضمن مصاحبه و گفت‌وگو با برخی از مورخان و محققان خارجی مدعو همایش، از وضع آموزش تاریخ در دیگر کشورها گزارش‌هایی تهیه کنیم و در اختیار خوانندگان محترم مجله قرار دهیم. متأسفانه در میان جمع قابل توجه شرکت‌کنندگان، فقط شمار اندکی از استادان و محققان تاریخ حضور داشتند. سه تن از این تعداد، استادان تاریخ «دانشگاه اسلامی علی‌گه‌ری هند» بودند. با توجه به این‌که این اساتید در موضوع روابط ایران و هند تحقیقاتی داشتند، تصمیم گرفتیم با انجام مصاحبه‌ای، هم به پرس‌وجو پیرامون موضوع آموزش تاریخ در هند بپردازیم و هم نگاهی به مقولات تاریخی ایران و هند بیندازیم.

متأسفانه به دلیل محدودیت زمانی، فقط توانستیم در مورد موضوع اول بحث و گفت‌وگو کنیم. ذکر این نکته هم لازم است که مطابق روال معمول، پس از طرح پرسش‌ها توسط مجریان مصاحبه، سه مهمان محترم مجله، آقایان: پروفسور اقتدار حسین صدیقی، دکتر افضل حسین و دکتر اشیاک احمد ذلی، به بیان نظریات خود می‌پرداختند. تنها تفاوت در انجام این مصاحبه، آن بود که چون مصاحبه‌شوندگان سه نفر بودند و انجام مصاحبه‌ی کامل زمان زیادی

آموزشی و نیز نحوه‌ی تألیف کتاب‌های درسی در کشور هند را بیان فرمایند.

این ادیان متفاوتند، از این رو، کارهای غیر علمی مسؤولان حکومتی،

با عکس العمل‌هایی مواجه می‌شوند. معلمان هند می‌خواهند، روش علمی در آموزش تاریخ و تاریخ‌نگاری رعایت شود. در واکنش نسبت به اتفاقی که ذکر شد، معلمان مسلمان می‌گفتند: ما مسلمانیم و می‌دانیم در دوره‌ی قرون میانه‌ی اسلامی، پیشرفت‌های زیادی به وسیله‌ی حکومت‌های مسلمان صورت گرفته است.

○ در هند، ما کتاب درسی واحد نداریم، بلکه فهرستی از کتاب‌ها را به معلمان توصیه می‌کنیم. معلمان دبیرستان، این آزادی عمل را دارند که از میان چندین دوره کتاب درسی، یک دوره را که مناسب‌تر می‌دانند، برگزینند. معلمان هند، سرفصل‌های خیلی وسیعی برای درس‌ها در اختیار دارند. ممکن

است این سرفصل‌ها و رئوس مطالب، در ایالت‌های گوناگون، تفاوت‌هایی با هم داشته باشند. در پایتخت و نیز در هر ایالت، مرکزی شبیه به سازمان شما، به نام «شورای ملی تحقیق و تعلیم آموزشی» وجود دارد.

به هر حال، معلمان از مقامات حکومتی تقاضا داشتند که بین حقایق عادی و حقایق تاریخی، تمایز قائل شوند و این تمایز را در کارها مورد عنایت قرار دهند. البته در تاریخ هندوستان، می‌بینیم که در بعضی از سلسله‌ها، شاهان نفوذ زیادی روی تاریخ‌نگاران داشتند و به آن‌ها می‌گفتند چه بنویسند و چه ننویسند. در مجموع، توقع معلمان تاریخ مدرسه‌های هند، بیان علمی و بی‌طرفانه‌ی تاریخ و نیز توجه به مندرجات منابع معتبر و اصیل تاریخی است.

است این سرفصل‌ها و رئوس مطالب، در ایالت‌های گوناگون، تفاوت‌هایی با هم داشته باشند. در پایتخت و نیز در هر ایالت، مرکزی شبیه به سازمان شما، به نام «شورای ملی تحقیق و تعلیم آموزشی» وجود دارد. اما تألیف کتاب‌ها، توسط این مرکز صورت نمی‌گیرد، کتاب‌ها به وسیله‌ی محققان و مؤلفان بخش خصوصی نوشته می‌شوند. معمولاً برای درس‌ها، براساس سرفصل‌های اعلام شده، چندین کتاب نوشته می‌شوند که ممکن است در مراحل اولیه، بسیاری از آن‌ها تأیید نشوند. معلمان

مدرسه‌ها آزادند، براساس سرفصل‌های اعلام شده که معمولاً خیلی آزاد و وسیع هستند، تصمیم بگیرند، چه کتابی را برای هر درس مدرسه انتخاب کنند.

● آیا ممکن است دبیرانی که به این تحریف اعتراض کردند، برای موقعیت شغلی‌شان نگران شده باشند؟ یعنی اعتراض آن‌ها لطمه‌ای به کارشان نمی‌زند؟

○ ممکن است گاهی مشکلات پیش آید، اما عموماً این مشکلات وجود ندارد. به هر حال، ایالت‌های متفاوت هند، چندان زیر سلطه‌ی حکومت مرکزی نیستند. برای مثال، مردم می‌توانند زبان خاص خودشان را داشته باشند، و در آموزش و پرورش نیز ایالت‌ها آزادی عمل دارند. بنابراین، ممکن است موضوعی را دولت مرکزی توصیه بکند، اما بعضی از ایالت‌ها آن را نپذیرند. حتی ممکن است موردی را مسؤولان ایالت‌ها توصیه بکنند، اما بعضی معلمان نپذیرند. چون دموکراسی براساس نظر اکثریت است. ممکن است بعضی وقت‌ها مسؤولان ایالتی افرادی باشند که به روش علمی پایبند نباشند. مثلاً ممکن است تعصبات قومی و نژادی داشته باشند و همین تعصبات، باعث شود

دولت قبلی ما، کارهایش غلبه داشت. به همین خاطر، سعی می‌کردند در سیاست‌های آموزشی دست ببرند، مثلاً در محتوای کتاب‌های تاریخی دبیرستان‌ها، مطالبی را اضافه یا مواردی را که باب طبعشان نبود، حذف کنند. ولی خوشبختانه با توجه به سازوکاری که در کشور هند وجود دارد، بعضی از ایالت‌ها این را نپذیرفتند.

در حقیقت در کشور هند، دبیران دارای هدف مستقل هستند. در مواردی، حتی اگر مطالبی از طرف مقامات بالای حکومتی به آن گفته شود، نه تنها نمی‌پذیرند، بلکه واکنش هم نشان می‌دهند. اخیراً در این ارتباط، اتفاقی رخ داد و بحث آن به روزنامه‌ها هم کشیده شد موضوع این بود که دولت قبلی هند قصد داشت، تا حدودی تاریخ را تحریف کند، اما گروهی از معلمان مسلمان، نه تنها در برابر این اقدام بی‌تفاوت نماندند، به آن اعتراض هم کردند.

به هر حال، جامعه‌ی آموزشی هند، همانند نظام اجتماعی آن، به چنین تحریفاتی، حساس است و واکنش نشان می‌دهد. با توجه به این که دین‌های گوناگونی در هند وجود دارند و افکار و عقاید پیروان

که روش علمی را نپذیرند یا دنبال نکنند. به همین خاطر، ممکن است معلم هایی که اعتراض داشتند، تحت فشار قرار گیرند. اما خوشبختانه به دلیل وجود دموکراسی، دادگاه هست و آن ها می توانند در صورت بروز مشکل، شکایت بکنند و شکایتشان را دنبال کنند تا رسیدگی شود. مسئولان حکومتی نمی توانند دیران رسمی را به سادگی بیکار کنند. ممکن است آن ها را برای مدتی معلق سازند، ولی گرفتن شغل آنان، به سادگی امکانپذیر نیست.

البته در کشور ما بعضی موضوعات جنبه ی ملی دارند، مانند دفاع

و بودجه، که همه ی ایالت ها

باید از آن ها تبعیت کنند.

ولی برخی موضوعات نیز

ایالتی هستند و به حکومت

مرکزی ربطی ندارند؛ مانند

آموزش و پرورش. درست

است که در دهلی، مرکزی

مانند سازمان شما داریم،

ولی هر ایالتی، خودش نیز

مرکزی مستقل برای این کار

دارد و این مرکز، برای

آموزش و پرورش آن ایالت

تصمیم می گیرد و مسؤولیت

تهیه ی برنامه ی درسی، ارزشیابی و امتحانات ایالت را بر عهده دارد.

ما یک وزیر آموزش و پرورش داریم، ولی هر کدام از ایالت ها، وزیر

آموزش و پرورش مخصوص به خود نیز دارند. البته آن ها همیشه با

هم در ارتباط هستند. وزیران منطقه ای و ایالتی، مرتب با وزیر مرکزی

جلساتی دارند و با هم هماهنگ می شوند، اما همه ی تصمیمات را به

صورت گروهی می گیرند. حتی اگر تصمیم هایی گرفته شد، باز

ایالت ها حق دارند آن ها را نپذیرند. یعنی ممکن است در جلسه ای

تصمیمی بگیرند، ولی ایالتی بر مبنای اختیارات و مصالحش، آن را

نپذیرد. البته در قانون اساسی هند، درباره ی سیاست های کلی کشور،

نکاتی گفته شده که همه ی ایالت ها ناچارند از آن ها پیروی کنند. برای

مثال این که آموزش و پرورش باید سکولار باشد. یعنی دین نباید در

تعلیم و تربیت دخالت داشته باشد. یا در قانون اساسی هند ذکر شده

است که باید به دموکراسی در تعلیم و تربیت، توجه کرد. ایالت ها

حق ندارند، این اصول کلی قانون اساسی را خدشه دار کنند. اگر

افرادی این کار را انجام دهند، می شود آن ها را در دادگاه عالی

بازخواست کرد.

● آیا از هدف های اساسی آموزش و پرورش کشور هند و ساز و

کارهای موجود برای رسیدن به آن ها مطلعید؟

○ با توجه به این که هند، وزارتخانه ای برای آموزش نیروی انسانی، با

نام «وزارت توسعه ی منابع انسانی» دارد، ما تا حدودی از هدف ها و سیاست های مورد نظر در زمینه ی آموزش و پرورش باخبریم. البته این سیاست ها ثابت نیستند و گاهی با روی کار آمدن دولت ها، تغییراتی می کنند. برای مثال، دولت قبلی هند، دولتی ائتلافی بود و نظریات نیروهای افراطی بر کارهایش غلبه داشتند. به همین خاطر، سعی می کردند در سیاست های آموزشی دست ببرند، مثلاً در محتوای کتاب های تاریخی دبیرستان ها، مطالبی را اضافه یا مواردی را که باب طبعشان نبودند، حذف کنند. ولی خوشبختانه با توجه به سازوکاری که در کشور هند وجود دارد،

بعضی از ایالت ها این را نپذیرفتند. به این ترتیب، دولت در کارش موفق نشد و معلوم شد بعضی از سیاست هایی که دولت های جدید قصد اعمالشان را دارند، به راحتی عملی و ممکن نیستند؛ زیرا چنین کارهایی با عکس العمل جامعه روبرو می شود. چون وسایل ارتباط جمعی در هند

در هند، ما کتاب درسی واحد نداریم، بلکه فهرستی از کتاب ها را به معلمان توصیه می کنیم. معلمان دبیرستان، این آزادی عمل را دارند که از میان چندین دوره کتاب درسی، یک دوره را که مناسب تر می دانند، برگزینند.

آزادند، نمی شود چیزی را مخفی کرد. هر دولتی که روی کار می آید، سیاست هایش سرانجام و به طریقی مشخص می شود، و آن گاه، مطبوعات و مردم درباره ی آن اظهارنظر و بحث می کنند. سپس این سیاست ها یا پذیرفته می شوند و یا پس از نقد، مورد قبول واقع نمی شوند.

همان گونه که گفته شد، وزیر آموزش و پرورش در پایتخت است، ولی ایالت ها هم خودشان وزیر جداگانه ای دارند. حتی ممکن است هر ایالت، برای آموزش نیروی انسانی، به جای یک وزیر، چند وزیر داشته باشد؛ مثلاً وزیر آموزش عالی، وزیر آموزش متوسطه و یا ابتدایی. در کنار این وزارتخانه ها شوراها ی دیگری هم هستند که کمابیش مستقل هستند. ولی به هر حال، همگی در زمینه ی آموزش و پرورش کار می کنند؛ هرچند هر کدام، وظایف مشخصی را پیگیری می کنند. برای مثال، شورایی، بودجه ی دانشگاه ها را مشخص و

تلاش می‌کند، سیاست‌های مورد نظر دولت در زمینه‌ی آموزش عالی را پی‌بگیرد و از پژوهش‌ها و کارهایی که باید در این زمینه انجام شوند، حمایت مالی کند. یکی دیگر از

این شوراهای «شورای پژوهش‌های تاریخی» است که در حقیقت، گروهی مستقل است و در زمینه‌ی پژوهش‌های تاریخی کار می‌کند. یکی دیگر از شوراهای

مهم، «شورای ملی تحقیق و تعلیم آموزشی» یا «شورای عالی آموزش و پژوهش» NCERT است که آن نیز گروهی مستقل و بزرگ به حساب می‌آید. دو شورای دیگر هم هستند که در سطح ایالتی و ملی کار می‌کنند: یکی «CBSC» که در حقیقت شورایی است که همه‌ی امور زیر شاخه‌ی آن قرار می‌گیرند، و دیگری «ICSC»، یعنی شورایی که امور مربوط به آموزش دوره‌ی ابتدایی و راهنمایی را دنبال می‌کند. به این ترتیب، در کنار یک وزیر که در حقیقت مسؤول آموزش و پرورش است، شوراهایی وجود دارند که مستقلند و در زمینه‌های متفاوتی کار می‌کنند. البته اهمیت و گستردگی کار این شوراها، با هم تفاوت دارد. بعضی از آن‌ها، کارشان کلی گسترده است، مثل شورایی که بودجه‌ی مربوط به آموزش عالی را مشخص می‌سازد. ولی برخی از شوراها نیز در کارهای محدود و کوچک فعالیت دارند؛ همچون شورایی که در رابطه با تاریخ و پژوهش‌های تاریخی کار می‌کند.

● آیا اطلاعی از هدف‌های آموزش تاریخ در کشور هند دارید؟

○ هدف کلی از آموزش تاریخ در هند، این است که با گذشته‌ی خود آشنا شویم. البته این شناخت، باید با روش علمی و با استفاده از شواهد موجود صورت گیرد. این شواهد، ممکن است کتیبه‌ها، سکه‌ها و یا هر نوع شاهده‌ی باشد که از قدیم برجای مانده است و یا در کتاب‌های تاریخی وجود دارد. به هر حال این شواهد را برای شناختن آن دوره‌ی زمانی خاص بررسی می‌کنیم. هدف اصلی ما در آموزش تاریخ، آشنایی با گذشته به روش علمی است که هم معلمان

تاریخ و هم تاریخ‌نگاران ما به این مسأله آگاه هستند. البته در تاریخ، مجموعه‌ای از قوانین و موازین فرهنگی وجود دارد که باید نسبت به

آن‌ها آگاه بود. منظور از قواعد فرهنگی، این است که گذشته و آینده‌ی هر فرهنگی با هم در ارتباطند و در حقیقت، می‌توان گذشته را در حال دید. درک این تداوم فرهنگی، یکی از هدف‌های آموزش تاریخ است و باعث می‌شود که به کشور خود تعلق خاطر داشته باشیم. آن‌گاه وقتی با دستاوردهای کشورمان روبه‌رو می‌شویم، می‌دانیم که به هر

حال، محصول گذشته‌اند. در مجموع، گفت‌وگو و تعاملی که باید بین حال و گذشته وجود داشته باشد، در آموزش تاریخ دنبال می‌شود و ما می‌خواهیم این تداوم از گذشته به حال و آینده، از طریق آموزش تاریخ مورد توجه قرار بگیرد و حفظ شود.

هدف اصلی ما در آموزش تاریخ، آشنایی با گذشته به روش علمی است که هم معلمان تاریخ و هم تاریخ‌نگاران ما به این مسأله آگاه هستند

● با توجه به تنوع فرهنگی، مذهبی و زبانی قابل توجهی که در کشور هند وجود دارد، آموزش و

پرورش این کشور چگونه توانسته است زمینه و بستر لازم و کافی را برای تعامل و هم‌زیستی مسالمت‌آمیز گروه‌های متفاوت ایجاد کند؟ در این راه، آموزش تاریخ چه قدر مؤثر بوده است؟

○ این مسأله در تاریخ هندوستان، به مرور و طی فرآیندی طولانی عملی شده است. با آمدن مسلمانان و مردمان از نقاط گوناگون به شبه‌قاره‌ی هند، و نفوذ و حاکمیتی که بعضی از آن‌ها به دست آوردند، زمینه‌ی تعامل و هم‌زیستی گروه‌های مختلف مقیم هند پدید آمد. چون آنان از مناطق متفاوتی می‌آمدند و ملیت‌ها و فرهنگ‌های گوناگون داشتند، تا حدودی زمینه‌ی پذیرش این تعامل و تحمل یکدیگر را داشتند. طبیعی است که وقتی افرادی با فرهنگ‌های متفاوت در جایی جمع می‌شوند، علاقه‌ی بیش تری برای هم‌زیستی با یکدیگر دارند. این پیشینه‌ی تاریخی تبیین می‌کند، چرا و چگونه فرهنگ هم‌زیستی در هندوستان، بیش تر از کشورهای دیگر است. در بررسی این امر، باید به تأثیرات فرهنگ اسلام، ایران و زبان فارسی در هند هم توجه داشت. هند مسائل تاریخی زیادی، قبل از حمله‌ی ترکان و گورکانیان داشته و این مسائل، تأثیرات خاصی در هند بر جای گذاشته است. به همین خاطر، با وجود این که در بعضی از مناطق آسیا، زبان ترکی غالب شد، ولی در هندوستان، به خاطر ریشه‌دار بودن فرهنگ فارسی، این اتفاق نیفتاد؛ و الان تمام زبان‌هایی که در هند موجودند، به ویژه اردو، از زبان فارسی تأثیر پذیرفته‌اند.

حتی تاریخ‌نگاران غیر مسلمان هند، بر این واقعیت اذعان می‌کنند که آمدن مسلمان‌ها و مردمانی با فرهنگ‌های مختلف به هند، باعث ایجاد فرهنگی خاص، و اتحاد نسبی در هندوستان شده است.

زیرا به دنبال ورود فرهنگ اسلام به شبه‌قاره و تأثیرپذیری آن از فرهنگ قدیمی هند، فرهنگی به وجود آمد که بین ملیت‌های مختلف، عامل اتحاد شده است،

نه عامل تفرقه. پس می‌شود گفت که فرهنگ می‌تواند، عامل اتحاد بخش اقوام و گروه‌های گوناگون باشد. البته به شرطی که فرهنگ‌های متفاوت، در کنار هم قرار گیرند، نه در مقابل هم. به هر حال زمانی که حکومت‌های اسلامی در هند روی کار آمدند، به سبب وجود

در دوران استقلال، پدران ما به این نتیجه رسیدند که باید مسأله‌ی ملی‌گرایی را تقویت کنیم و به اقوام و ملیت‌های مختلف هند بها دهیم

○ ارتباطی رسمی بین این دو گروه وجود ندارد؛ بین دانشگاهیان و معلمان، پیوند زیادی نیست. کار ما دانشگاهی‌ها مستقل است.

موقعی که انگلیسی‌ها بر هند مسلط شدند، سیاست تفرقه را دنبال کردند. انگلیسی‌ها از تاریخ، برای پیشبرد منافعشان استفاده کردند و تلاش داشتند، تصویر خاصی را از حکومت‌های قبل از خود یعنی حکومت‌های مسلمان به مردم هند ارائه دهند

اصلاً ممکن است، استاد دانشگاه طی سالیان متمادی تدریس در دانشگاه، با هیچ ارگان رسمی و یا با مدرسه‌ها مذاکره هم نکند. اگر گاهگاهی ارتباطی هم برقرار می‌شود، جنبه‌ی رسمی ندارد. به عنوان مثال، ممکن است وزارت خارجه یا وزارت خانه‌ی دیگری در موضوعی کنفرانسی برگزار و از برخی استادان نیز دعوت کند. پذیرش یا رد این درخواست، به نظر استاد بستگی دارد و هیچ اجباری در کار نیست. واقعاً دانشگاه‌ها مستقل هستند و با نهادهای دولتی ارتباط چندانی ندارند. معمولاً ارتباط دانشگاهیان با وزارت خانه‌ها جنبه‌ی شخصی دارد. مثلاً ممکن است وزیری با برخی از استادان آشنایی داشته باشند. در این صورت، ممکن است از بعضی افراد به عنوان مشاور، مدیر کل یا معاون دعوت به همکاری کند. البته این امر، به ندرت اتفاق می‌افتد و تعداد استادانی که به این شکل با مراکز رسمی همکاری می‌کنند، اندک است.

● فرمودید که بین استادان و مراکز اداری و آموزشی، ارتباط رسمی و اداری وجود ندارد. آیا در زمینه‌ی علمی هم وضع به همین صورت است و بین معلمان تاریخ و استادان رشته‌ی تاریخ دانشگاه‌ها ارتباطی وجود ندارد؟

○ در این زمینه ممکن است ارتباط‌هایی باشد. برای مثال، ممکن است بودجه‌هایی برای تحقیق، به بعضی از مراکز دولتی اختصاص یابد. در این صورت، به واسطه‌ی انجام تحقیق، ممکن است بین دانشگاهیان و این مراکز ارتباط برقرار شود؛ یعنی این مراکز، کار تحقیقی را به وسیله‌ی دانشگاهیان اجرا و دنبال می‌کنند. در این زمینه هم، کار دولتی‌ها صرفاً نظارت است و حق دیکته کردن به استادان را ندارند. البته دولت‌ها در هند، همواره خواسته‌اند بر مسائل آموزشی کنترل و نظارت دقیق داشته باشند، اما تاکنون موفق نشده‌اند و نمی‌شوند، زیرا در هند، دانشگاه‌ها مستقل هستند و دولت‌ها نمی‌توانند روی آن‌ها کنترل و نفوذ زیادی داشته باشند. پیش‌تر نیز گفتیم که نخست‌وزیر قبلی هند تلاش داشت از طریق نهادی که متولی تنظیم بودجه‌ی کشور است،

فرهنگ‌های گوناگون، تحملشان را زیاد می‌کردند؛ این تحمل، عاملی بود که گروه‌های مختلف مقیم هند را متحد می‌کرد. در غیر این صورت، حکومت‌ها نمی‌توانستند فرهنگ‌های متفاوت آن‌جا را با هم متحد کنند. این گونه بود که حکومت‌های اسلامی موفق شدند، بین همه‌ی فرهنگ‌ها و گروه‌ها، تعامل برقرار سازند، و این دسته‌های گونه‌گون را متحد نگه دارند.

موقعی که انگلیسی‌ها بر هند مسلط شدند، سیاست تفرقه را دنبال کردند. انگلیسی‌ها از تاریخ، برای پیشبرد منافعشان استفاده کردند و تلاش داشتند، تصویر خاصی را از حکومت‌های قبل از خود (حکومت‌های مسلمان) به مردم هند ارائه دهند. آن‌ها می‌خواستند این گونه جلوه دهند که حاکمان مسلمان عامل تفرقه بودند، در صورتی که واقعیت چیز دیگری بود. بسیاری از این حاکمان، به ویژه اکبر گورکانی، به دنبال اتحاد و وحدت تمام مردم هند بوده‌اند. موقعی که ما توانستیم استقلال کشورمان را به دست آوریم، نگرش‌ها نیز تغییر یافت. در دوران استقلال، پدران ما به این نتیجه رسیدند که باید مسأله‌ی ملی‌گرایی را تقویت کنیم و به اقوام و ملیت‌های مختلف هند بها دهیم.

به هر حال بعد از این که حکومت هند تشکیل شد و ما استقلال خود را به دست آوردیم، برای برقراری اتحاد میان فرهنگ‌های گوناگون، به روش علمی و عینی که الان هم از همان روش استفاده می‌شود، توجه کردیم. یعنی پذیرفتیم که در همه‌ی فرهنگ‌ها، چیزهای خوب و بد وجود دارد. برای مثال در حکومت اسلامی نیز حاکمانی که ظلم کردند و روش حکمرانی خوبی در پیش نگرفتند و یا

گفت و گو و تعاملی که باید بین حال و گذشته وجود داشته باشد، در آموزش تاریخ دنبال می‌شود و ما می‌خواهیم این تداوم از گذشته به حال و آینده، از طریق آموزش تاریخ مورد توجه قرار بگیرد و حفظ شود

برعکس. حالا ما چرا باید از این ظالمان و کارهای بد آنان دفاع کنیم؟ یعنی قبول کردیم که با توجه به شواهد، حقیقت‌ها و واقعیت‌ها را بازگو کنیم؛ حال این واقعیت‌ها مربوط به هر فرهنگ و دینی که باشد، فرقی نمی‌کند. ما باید، هم نقاط قوت و هم نقاط ضعف را بگوییم. به این ترتیب، تحقیق و آموزش تاریخ در هند، عاملی برای ایجاد اتحاد بین گروه‌های متفاوت شده است.

● استادان دانشگاه‌ها، با مدرسه‌ها و معلمان تاریخ چگونه ارتباطی دارند؟ آیا دانشگاهیان راه خودشان را می‌روند و معلمان هم راه خود را؟ یا نه، این دو گروه با هم در ارتباط تنگاتنگ هستند.

استقلال دانشگاه‌ها را محدود کند، اما موفق نشد.

● در مجموع جایگاه تاریخ در کشور هند چگونه است؟ منظور جایگاه تاریخ در مدرسه‌ها، دانشگاه‌ها و در تحقیقات است. آیا شما به عنوان استاد دانشگاه، از جایگاه تاریخ در هند و در مقایسه با دیگر رشته‌های دانشگاهی راضی هستید؟ منزلت و جایگاه معلمان، استادان و محققان تاریخ در مقایسه با معلمان و استادان دیگر رشته‌های علمی چگونه است؟ برای روشن‌تر شدن موضوع، عرض می‌کنیم که در ایران، پیش‌تر خانواده‌ها علاقه‌مندند که فرزندان‌شان در رشته‌های ریاضی و تجربی تحصیل کنند تا رشته‌های علوم انسانی. آیا این وضع در هند هم وجود دارد؟

○ برخلاف برخی از کشورهای خاورمیانه که در آن‌جا، تاریخ یا یک علم مستقل نیست و یا به عنوان زائده‌ای از ادبیات مطرح است و به آن توجه چندانی نمی‌شود، در هند به تاریخ همچون علمی مستقل و مهم، توجه می‌شود. ما از این بابت، مدیون انگلیسی‌ها هستیم. زیرا برای ما، تاریخ را علمی مجزا و خاص معرفی کرده‌اند. البته در هند، پیشرفت‌های زیاد تاریخ‌نگاری، به وسیله‌ی مسلمانان و در زمان حکومت آنان صورت گرفته است. در حقیقت می‌توان گفت که مسلمانان، بانیان تاریخ‌نگاری هند هستند. در بین مورخان بزرگ روزگاران قدیم، افرادی هستند که با روش امروزی تاریخ را بررسی می‌کردند و ما به خود می‌بالیم که در گذشته، چنین مورخان بزرگی وجود داشته‌اند. البته بدیهی است که هر زمانی، شرایط خاص خود را دارد و ما باید این شرایط خاص را در هر دوره مدنظر قرار دهیم. تاریخ «حادث» است، یعنی وقتی دوره‌های تاریخی را مطالعه و مقایسه می‌کنیم، می‌بینیم که مشخصاتشان متفاوتند و هر دوره‌ای، شرایط جدیدی را خلق می‌کند که ما باید به آن‌ها توجه کنیم و همین نکته‌ها باعث می‌شود علم تاریخ در کشور ما رشد کند. در واقع به نظر ما،

برای برقراری اتحاد میان فرهنگ‌های گوناگون، به روش علمی و عینی که الان هم از همان روش استفاده می‌شود، توجه کردیم. یعنی پذیرفتیم که در همه‌ی فرهنگ‌ها، چیزهای خوب و بد وجود دارند.

یکی از پیامدهای روش‌فکری، توجه به تاریخ و آشنایی با آن است. اما از بعد کلی و در مقایسه با بقیه‌ی رشته‌ها، جایگاه رشته‌ی تاریخ در هند نیز مشابه کشور شماست. با توجه به این‌که الان رشته‌های علوم محض که تاریخ هم شامل آن‌هاست، از نظر کاری در وضعیت خوبی نیستند، خانواده‌ها و بچه‌ها، بیش‌تر ترجیح

می‌دهند به دنبال رشته‌های تکنیکی بروند که زمینه‌ی شغلی بیش‌تری دارند. با وجود این، ما در تاریخ را در مدرسه‌ها و دانشگاه‌ها داریم. در دو مقطع فوق لیسانس و دکترا، رشته‌ی تاریخ جزو رشته‌های پرطرفدار است. حتی در دپارتمان‌های مهندسی، علمی و تکنولوژی هم یک بخش تاریخ داریم و دانشجویان باید درس‌هایی در این زمینه

برخلاف برخی از کشورهای خاورمیانه که در آن‌جا، تاریخ یا یک علم مستقل نیست و یا به عنوان زائده‌ای از ادبیات مطرح است و به آن توجه چندانی نمی‌شود، در هند به تاریخ همچون علمی مستقل و مهم، توجه می‌شود. ما از این بابت، مدیون انگلیسی‌ها هستیم، زیرا برای ما، تاریخ را علمی مجزا و خاص معرفی کرده‌اند.

بگذرانند. در مجموع، تاریخ به عنوان یک علم مطرح است و یکی اقبال خانواده‌ها به آن، مثل کشور شما، اندک است.

● با توجه به تاریخ پرفراز و نشیب هند و میراث‌های متنوع و فراوان مادی و معنوی هند، میزان توجه مردم هند به میراث فرهنگی‌شان چگونه است؟ آیا به اهمیت و ارزش شناخت و نگهداری این میراث واقف و علاقه‌مندند؟ آیا دست‌اندرکاران آموزش تاریخ هند توانسته‌اند مردم را به شناخت گذشته و حفظ و نگهداری این میراث ارزشمند علاقه‌مند سازند؟

○ درست است ما پیشینه‌ی قوی تاریخی داریم و دولت هم تا آن‌جا که توانسته است امکانات و تجهیزات لازم را برای این منظور فراهم کرده و بودجه‌هایی را برای پیدا کردن و نگهداری آثار باستانی و کاوش در مکان‌های تاریخی اختصاص داده است، منتها چون بودجه‌ها محدودند، همچنان به خیلی از مناطق تاریخی بی‌توجهی می‌شود و ممکن است این مناطق به وسیله‌ی مردم تخریب شوند. اما در مورد این‌که مردم تا چه حد به بازدید از مکان‌های تاریخی و شناخت پیشینه‌ی تاریخی‌شان علاقه‌مندند، نمی‌توان به قطعیت چیزی گفت. هرچند افراد زیادی به دیدن مکان‌های تاریخی می‌روند و جلب توجه مردم به این مقوله مورد عنایت و تأکید دست‌اندرکاران مطالعه و آموزش تاریخ است، اما میزان دستیابی به حصول هدف‌های مورد نظر، دقیقاً معلوم نیست.

● از این‌که در این‌گفت‌وگو شرکت کردید، بسیار سپاسگزار و ممنون هستیم.

زیرنویس

1. National Council of Educational Research and Training